

11. Historian tutkimus ja lähteet

Nina Hyytiäinen & Juhani Tähtinen (2008)

Historiantutkimuksen vahvan ytimen ovat muodostaneet ja muodostavat edelleen erilaiset lähdeaineistot. Näiden perustalta voimme rakentaa tulkintoja menneestä. Ilman lähdeaineistoa ja sille esitettyjä kysymyksiä historia ei juuri antaisi itsestään merkkejä. Aiemmin tutkimuksessa käytettiin pääsääntöisesti virallista asiakirja- ja muuta tekstimateriaalia, jota on arkistoitu erilaisiin arkistoihin ja kirjastoihin. Tutkimusalan ”moninaistumisen” myötä myös käytetty lähdemateriaali on monipuolistunut merkittävästi viime vuosikymmenten aikana. Nykyään kirjallisen materiaalin rinnalle ovat nousseet muun muassa erilaiset visuaaliset lähdemateriaalit, kuten elokuvat ja valokuvat. Toiset tutkijat näkevät jopa kaatopaikkamateriaalin tarjoavan tutkijalle runsaasti uudenlaista historiallista lähdemateriaalia. Käsitys historiallisista lähteistä on siis muuttunut ja avartunut ajan myötä merkittävästi. Muutenkin tutkimuksen lähdeaineistoon liittyvät kysymykset ovat olleet debatin kohteena alan metodologisissa keskusteluissa. On esimerkiksi kysytty perinteisen lähdekriittisen tutkimusorientaation tarkoituksenmukaisuuden perään. Tämä ei luonnollisestikaan tarkoita sitä, että lähteiden ja lähdeäskentelyn merkitys olisi merkityksetön nykyisessä historiantutkimuksessa, eihän menneisyydestä oikein muuten saa otetta kuin siitä jääneiden jäänteiden perusteella.

Aika ja muuttuvat tulkinnat lähdemateriaalista

Historiantutkimus on ”aikansa lapsi”, kuten muutkin humanistiset ja yhteiskunnalliset tutkimukset. Tämä näkyy muun muassa tutkimuksellisten orientaatioiden muutoksina, mutta yhtä hyvin myös muutoksina suhtautumisessa lähteisiin ja niiden käytön kriteereiden muutoksissa. Menemättä tähän kysymykseen sen enempää voimme todeta, että suomalaista historiantutkimusta innoittivat 1800-luvulla kansallisen heräämisen vaatimukset kansakunnan omasta historiasta. Samaan aikaan suomalaisen tieteen piirissä vahvasti otettaan positivismina tunnettu tutkimussuuntaus, joka korosti aiempaa tiukempien tutkimusprosessien merkitystä ja tutkimuksen objektiivisuutta. Historian tutkimuksen alalla tämä näkyi muun muassa lähdeaineiston merkityksen ja sen huolellisen, mahdollisimman objektiivisen tulkinnan korostumisena. Takeeksi historiantutkimuksessa nostettiin ennen muuta tiukka lähdekritiikki. Pertti Haapala on kiteyttänyt tämän seuraavasti:

1800-luvulla syntynyt ns. lähdekriittinen (”rankelainen” Leopold von Ranken mukaan) tutkimussuunta teki lähdekritiikistä historiantutkimuksen metodisen ytimen: ’Lähteiden arvostus, kritiikki, joka vanhemmalle ajalle oli miltei tuntematon, on nykyaikaisen historiantutkimuksen kulmakivi’* Samalla lähdekritiikistä tuli metodisen ajattelun kivireki. Vaikka nykytutkimus korostaa humanistista perinnettään, metodinen perusajattelu tulee edelleen alkeellisesta mekaniikasta. Moderni versio lähdekriittisestä perinteestä toteaa kyllä, että menneisyys ei ole sama kuin ’tapahtumien jänteet’, so. menneisyys on tavoitettavissa vain välillisesti, mutta määrittelee samalla historiantutkimuksen *empiiriseksi tieteksi*, jonka tutkimusesineenä ovat ’jänteet’. Tällaisella korostuksella on vedetty tietoisesti rajaa systemaattiseen, tulkitsevaan tai teoreettiseen tutkimukseen, joiden katsotaan olevan varsinaisen perustutkimuksen ulkopuolella. Näin nähty huoli tutkimuksen objektiivisuudesta saattaa muuttua empiristiseksi objektiivisuususkoksi eli klassiseksi historismiksi, joka uskoi että menneisyys on objektiivisesti saavutettavissa oikeilla menetelmillä...”

* tekstilainaus tekstin sisällä viittaa Grotenfeltin esittämään ajatukseen 1900-luvun

alkupuolelta

Vaikka Haapala näin kritisoikin melko kovin sanoin perinteistä lähdekritiikkiin nojaavaa historiantutkimusperinnettä, on hänen mielestään lähteiden alkuperän ja niiden syntyyn vaikuttavien tekijöiden selvittäminen tärkeää myös tämän ajan historian tutkimuksessa. Palaamme vähän tuonnempana tähän kysymykseen tarkemmin. Tosiasia on kuitenkin, että 1900-luvun edetessä eri historiantutkimuksen suuntausten parissa on kyseenalaistettu perinteisen lähdekriittisen tutkimusorientaation lähtöpremisselijä samalla kun tutkimuksissa on alettu hyödyntää uudenlaisia lähdeaineistoja. Tämän kritiikin ääni on vain voimistunut 1960-luvulta alkaen. Tähän liittyen on esimerkiksi kritisoitu perinteisen historian yhteiskunnan ylärakenteisiin ja ”voittajiin ja suurmiehiin” keskittyvää perinnettä. Tämän sijaan, tai oikeammin sanoen tämän rinnalla, on alettu kiinnostua tavallisten ihmisten historiasta tai arjen historiasta tai on tarkasteltu eliitinkin historiaa uusista tuoreista näkökulmista. Viimeksi mainitusta hyvinä esimerkkeinä ovat viime vuosina julkaistut 1700-luvun suomalaisen aatelistoon kohdistuvat tutkimukset. On alettu puhua muun muassa historiasta alhaalta päin (history from below) tai uudesta historiasta (New History). Nämä uudet tutkimusorientaatiot ovat siis myös laventaneet historiantutkimuksen käyttämää lähdeaineistoa samalla kun perinteiselle lähdekriittiselle tutkimusotteelle on haettu paremmin tämän tutkimuksen tarpeita vastaavia lähestymistapoja. Uudenlaisen tutkimusorientaation vaikutus näkyy selkeästi myös kasvatuksen historian puolella esimerkiksi käytettyjen lähdeaineistojen monipuolistumisena. Virallisten asiadokumenttien rinnalle ovat nousseet esimerkiksi elokuvat, erilaiset käytösoppaat ja muut populaarikulttuurin ”alhaiset ja vähäarvoiset” tuotteet. Konkreettisia esimerkkejä tästä saat myös muista tämän portaalin lähteitä käsittelevistä kirjoituksista.

Yleisesti lähdemateriaalista

Henkilöiden toiminnasta ja erilaisista tapahtumista jää erilaisia jälkiä. Näitä löytyy esimerkiksi asiakirjoista ja muista virallisista dokumenteista (esim. lait, asetukset, komiteamietinnöt), lehtikirjoituksista, kirjeistä, piirroksista, kirjoista, valokuvista, elokuvista, televisio- ja radio-ohjelmista, kuten myös suullisesta perimätiedosta. Historiallisen lähdeaineiston luokitteluja on monia. Puhutaan alkuperäis- tai aikalaislähteistä, julkisista ja yksityisistä lähteistä, välittömästä jäämistöstä, esittävästä lähteistä ja jäänteenuontoisista lähteistä taikka primaari- ja sekundaarilähteistä.

Aikalaislähteet liittyvät suoraan tutkittavaan aikakauteen tai tapahtumaan. Tällaisia lähteitä ovat muun muassa menneen ajan tapahtumia koskevat kirjeet, lehtijutut tai päiväkirjat ja ihmisten muistelot. Jäänteenuontoiset lähteet ovat syntyneet jonkin toimenpiteen tai tapahtuman seurauksena. Tällaisia lähteitä ovat muun muassa erilaiset asiakirjat, jotka nekin sisältävät luonnollisesti esittävää ainesta. Yleensä nämä ovat syntyneet tapahtuman ja toiminnan tarpeisiin nähden, ei niinkään historiantutkimusta varten. Tämä on tärkeää muistaa näitä tulkittaessa. Erilaisen lähdemateriaalin lisäksi tutkijalla on käytössään luonnollisesti alan tutkimuskirjallisuus, jonka avulla hän liittää tutkimuksensa alan muuhun tutkimukseen ja tulkintatraditioihin. Sekundääriaineistoa eli aineistoa, joka ei ole alkuperäistapahtumaan suoraan liittyvää materiaalia, voidaan kuitenkin käyttää täydentämään primaarilähteiden varassa tehtävää tulkintaa. Siten senkin käyttö on tässä mielessä sallittua, vaikka yleisesti historiantutkimuksessa painotetaan primaarilähteiden käyttöä. Joskus tällainen ”toisen käden” materiaali on lähes ainoa tie historiantutkijalle päästä kiinni tutkittavaan ilmiöön. Näin on esimerkiksi yleensä, jos ollaan kiinnostuneita Turun akatemian, tai tietyn professorin, opetuksesta ja sen sisällöstä 1700-luvulla. Tämän ajan luennoista ei juuri ole säilynyt opettajien itse laatimaa materiaalia. Heidän luentojensa sisältöön päästäänkin kiinni useimmiten vain opiskelijoilta säilyneiden muistiinpanojen

varassa. Tosin tämänkaltainen lähdeaineisto lasketaan yleensä primaarilähteisiin kuuluvaksi. Näiden avulla esimerkiksi Porthanin luennoista on saatu koottua edustava kokoelma. Näihin sisältyvät muun muassa Porthanin kotiopettajille suunnatut luennot. Tässä mielessä onkin ollut onni, että tuolloin oli tapana, että opiskelijat kirjoittivat professorien luennot ylös lähes sanasta sanaan. Tämä johtui pitkälti siitä, että oppikirjoja ei tuolloin Turussa ollut juuri saatavilla ja jos olikin, ne olivat erittäin kalliita.

Viime kädessä se, mikä on primaari- ja mikä sekundaarilähde, riippuu pitkälti kunkin tutkimuksen kysymyksenasettelusta. Ylipäänsä on tärkeää yrittää ymmärtää käyttämiensä lähteiden funktio, merkitys ja asema niiden syntyajan tapahtumaketjuissa. On myös syytä pohtia sellaisia lähteiden syntyyn vaikuttaneita mahdollisia tekijöitä, joiden vaikutus ei välttämättä ilmene itse lähteissä. Tämän vuoksi tutkijan on tunnettava tutkimuksensa ajankohdan maailmaa mahdollisimman hyvin. Tutkijan on kuitenkin tehtävä tulkintansa tämän ja lähteidensä pohjalta.

Mitä varhaisempaa historiaa yritämme konstruoida, sitä vähemmän tutkijalle on tarjolla lähdemateriaalia. Esimerkiksi kreikkalais-roomalaisen ajan tutkimus joutuu rakentamaan tulkintansa melko rajatun ja fragmentaarisen lähdemateriaalin varassa. Näin on varsinkin, jos pyritään tavoittamaan tavallisen ihmisen arkielämää ja elämäntapoja. Tuolta aikakaudelta on säilynyt jonkin verran muutakin lähdemateriaalia kuin suurten filosofien tekstit. Tässä suhteessa esimerkiksi arkeologisten tutkimusten materiaalit antavat mahdollisuuden hahmottaa edes jossakin määrin aikakauden tavallistenkin ihmisten elämää. Lähteiden niukkuus on erityisen tuttua keskiajan ja uuden ajan alkupuolen tutkijoille. Tämä on valitettavan totta myös Suomen keskiajan ja uuden ajan alkupuolen tutkimuksessa. Toki tältä ajalta löytyy jatkuvasti uusiakin lähteitä, jos tutkijalla on mahdollisuus ja intoa penkoa vähemmälle huomiolle jääneitä lähdeaineistoja. Ja tämä on tärkeää. Esimerkiksi uudet arkistotutkimukset, kirjeenvaihdosta säilynyt materiaali ja oikeuslähteet ovat (jatkuvasti) tarkentaneet ja laajentaneet käsitystämme naisten asemasta ja elämästä niin antiikissa, keskiajalla kuin myös uuden ajan alkuvuosisadoilla. Hyvänä esimerkkinä tästä on esimerkiksi Anu Lahtisen vuonna 2007 julkaisema tutkimus Flemingin sukupiirin naisista vuosina 1470–1620. Tässä suhteessa myös Päivi Setälän antiikin ja renessanssin naiselämää käsittelevät teokset ovat hyviä esimerkkejä.

Perinteisestä lähdekritiikistä ja sen kritiikistä

Kuten edellä on jo todettu, perinteinen lähdekriittinen tutkimus on ollut jo pitkään kriitikoiden terävän kritiikin kohteena ja sen tilalle on hahmotettu uudenlaisia lähestymistapoja. Perinteisessä lähdekritiikissä painotetaan sitä, että yksi tutkijan keskeisimmistä tehtävistä liittyy käytettävien lähteiden sisältämien tietojen ja yleensäkin lähteiden todistusvoiman arvioimiseen. Tätä on pidetty myös yhtenä historioitsijan ammattitaidon keskeisimpänä ammattitaidon kriteerinä. Lähdekritiikki, jota suoritetaan koko tutkimusprosessin ajan, pyrkii selvittämään kahta kysymystä: mikä funktio ja asema lähteellä on ollut menneisyydessä (ulkoinen lähdekritiikki) sekä, toiseksi, miten edellä mainitut seikat ovat voineet vaikuttaa lähteen sisällön aitouteen ja siihen, kuinka ne vastaavat todellisuutta (sisäinen lähdekritiikki). Ulkoisessa lähdekritiikissä sijoitetaan lähde siis omaan aikaansa, pohditaan sen ajallista ja paikallista alkuperää ja sitä, kenen toimesta lähde on syntynyt. Sisäisessä lähdekritiikissä keskitytään siihen, missä suhteessa lähde on oman aikansa todellisuuteen. Lähdekriittisessä tarkastelussa tutkija siis arvioi esimerkiksi sitä, mikä tarkoitus tai tavoite kullakin lähteellä tai laajemmalla lähdeaineistolla on ollut ja millainen tuntemus lähteenlaatijalla on ollut asiasisältöön nähden. Samoin arvioidaan lähteentekijän tarkoituksperiä ja lähteen asiasisällön totuudenmukaisuutta. Näihin liittyen tutkijan tulee kysyä muun muassa sitä, mitä varten/kenelle lähteet on tuotettu ja ketkä ovat ne tuottaneet. Entä missä yhteydessä lähteet ovat syntyneet ja missä yhteydessä niitä on käytetty? Nämä kysymykset kuuluvat muun muassa Pentti Renvallin mukaan

ulkoiseen lähdekritiikkiin. Ulkoisessa lähdekritiikissä on siis keskeistä sen tilanteen ja ajan rekonstruoiminen, jossa lähde on syntynyt, ja se, kuka sen on laatinut ja kenelle se aikanaan oli suunnattu. Eri tarkoitukseen laadittujen lähteiden ”todistusvoimassa” on eroja, jotka tulee tulkinnassa ottaa huomioon. Sisäinen lähdekritiikki kohdistuu puolestaan lähteen sisältöön ja sen syntyhistoriaan. Arvioinnin kohteena on ennen kaikkea se, miten suuri todistusvoima lähteellä on, ja kuinka paikkansapitävä asiakirjan sisältö on suhteessa aikaansa. Suhteuttamalla alkuperäislähde omaan aikaansa päästään Renvallin mukaan lähteen aitouden todistamisen jäljille, toisin sanoen siihen, kuinka hyvin se edustaa omaa aikaansa tai alkuperäistapahtumaa. Renvallin lähtökohtana oli saada varma tieto menneisyyden todellisuudesta. Sisäinen ja ulkoinen lähdekritiikki voivat osoittaa jonkin asiakirjan tarkoituksen, synnyn ja merkityksen aivan joksikin muuksi, kuin mitä sen voisi päätellä nopeasti vilkaisemalla olevan.

Huolimatta kasvavasta kritiikistä perinteistä lähdekriittistä ja faktuaalista historiantutkimusta kohtaan, arkikäsitys historiantutkimuksesta ja lähteiden keskeisyydestä tässä liittyy yhä vieläkin hyvin läheisesti tämän tradition painotuksiin, kuten Markku Hyrkkänen on tätä osuvasti kuvannut:

”Historioitsijan esityksen perustuminen lähteisiin tarkoittaa, että lähde on historioitsijan auktoriteetti: historioitsija ei voi sanoa mitään, mitä lähteet eivät sano. Jos joku menee onkivapa toisessa ja retkituoli toisessa kädessä kohti järven rantaan, historioitsija ei saa sanoa, että tämä henkilö on menossa ongelle. Vasta kysytyään, ’oletko menossa ongelle’, ja saatuaan myönteisen vastauksen historioitsija saa kertoa, että kyseinen henkilö on menossa ongelle. Vain lähteet saavat sanoa mikä on totta. Näin ollen totuus piileskelee esimerkiksi arkistoissa, joista historioitsija sen aikansa uurastettuaan löytää.”

Perinteisen näkemyksen mukaan historioitsijan siis tulee suhtautua lähteisiinsä kunnioittavasti eikä hän saa mennä missään nimessä vääristelemään niiden sisältöä eikä lisäilemään tulkintaansa mitään, mikä ei sisälly lähteisiin. Nämä ovatkin luonnollisesti tutkimukselle tärkeitä lähtökohtia, mutta käytännössä historioitsija tuskin kykenee noudattamaan näitä täysin. Tutkimuksen tekoon liittyy jatkuvia valintoja, näin on myös lähteiden suhteen: tutkija päättelee, mitkä lähteet ovat hänen kannaltaan tärkeitä, mikä lähteiden tieto on arvokasta ja minkä taas voi ohittaa.

Historiantutkimukseen liittyy aina enemmän tai vähemmän tulkintaa ja tutkijan tekemiä linjanvetoja, joiden kohdalla joku toinen tutkija voisi tehdä aivan erilaisia ratkaisuja. Tutkijan on aina pohdittava käytettävän lähdeaineiston tarkoituksenmukaisuutta asettamansa tutkimuskysymyksen suhteen ja jopa sitä, mitkä menneisyyden jäänteet ovat oman tutkimuksen ja tulkinnan kannalta keskeisiä lähteitä ja mitkä eivät tai sitä, mitkä ovat primaarilähteitä, mitkä eivät.

Perinteisen sisäisen ja ulkoisen lähdekritiikin sijaan on viime aikoina haettu siis uusia ja tarkoituksenmukaisempia historian lähteiden luentatapoja ja tulkintojen luotettavuuden ja uskottavuuden kriteereitä. Esimerkiksi hermeneuttisesta traditiosta tulevat korostavat lähteiden tulkintaa ja älyllistä eläytymistä niihin. Näin ajateltuna tutkijan tulkintaa todellisuudesta ei voi palauttaa ainoastaan lähdetekstin tulkintaan, koska lähdeaineisto, teksti, on jatkuvan muutoksen alainen suhteessa tutkijaan ja tutkimusprosessiin. Lähdemateriaalin tulkintaprosessiin vaikuttaa siis se kokonaisuus, joka muodostuu lähteiden, niiden sisältämien merkitysten ja tutkijan tekemän tulkinnan välisessä dynaamisessa vuorovaikutusprosessissa. Vastaavasti tutkijat, jotka lähestyvät menneisyyttä diskursiivisista näkökulmista käsin, esittävät usein, ettei pelkästään arkistoihin nojaava tutkimus tuo enää mitään uutta. Toisaalta tässäkin tapauksessa lienee syytä olla heittävä uuden mukana kaikkea sitä arvokasta, mitä perinteiseen tutkimustraditioon sisältyy. Kuten edellä on todettu, arkistolähdeaineistoon nojaava tutkimus voi yhä edelleen tuottaa uusia tulkintoja menneisyydestä. Kuitenkaan emme voi kieltää sitä, että historiantutkimuksen relevanttisuutta ja vetovoimaa on lisännyt tutkimuksen käyttämän lähdeaineiston monipuolistuminen.

Kaiken kaikkiaan meidän täytyy hyväksyä se, ettei mikään lähdeaineisto eikä mikään lähteidenlukutapa anna meille täydellistä kuvaa ja tulkintaa menneisyyden kulusta ja tapahtumista. Tämän vuoksi historian tutkijan esitykset ovat aina menneisyyden rekonstruktioita. Samakin lähdeaineisto voi tuottaa eri tulkintoja menneisyydestä, riippuen siitä mitä siltä kysytään. Yhdeksi tutkijan keskeiseksi tehtäväksi muodostuukin lähteiden tarkoituksenmukaisuuden arviointi ja valinta sekä luonnollisesti lähdeaineiston oikea käyttäminen ja löytäminen. Tässä suhteessa lähteitä onkin hyvä tarkastella tutkimusprosessin aikana mahdollisimman monesta perspektiivistä käsin. Heikki Kirkinen puhuu tässä yhteydessä lähteiden, ja myös tehtyjen tulkintojen, ristiinvalaisusta. Hyvä tutkija ei vain toista kaavamaisesti sitä, mitä lähteissä sanotaan, vaan hän ristikuulustelee ja tulkitsee lähteitään. Nykyään puhutaankin usein lähdekriittisyyden sijaan esimerkiksi lähteiden luennasta, jonka avulla tutkija tekee päätelmiä tutkimuskysymyksen soveltuvuudesta alkuperäislähteelle ja toisin päin. Onkin tärkeää arvioida lähteiden suhdetta omiin tutkimuskysymyksiin, koska näiden kahden – ja tutkimuksen kontekstin ja valitun näkökulman kanssa – varassa tutkija rakentaa tulkintansa. On tärkeää kysyä esimerkiksi, onko käytetty lähdeaineisto riittävä, vaikei tämä vielä yksinään takaa tehdyn tulkinnan hyväksyttävyyttä. Mutta ilman asianmukaista lähdeaineistoa tulkinta ei vakuuta kuitenkaan toisia tutkijoita ja lukijoita riittävästi.

Tutkijan tulee kuitenkin arvioida omien tutkimuskysymystensä tarkoituksenmukaisuutta käytettävissä olevan lähdeaineiston suhteen eli sitä, ovatko alkuperäiset tutkimuskysymykset relevantteja juuri tietyille lähdeaineistolle, vai nouseeko lähdeaineistosta uusia ja aikaisempaa mielenkiintoisempia tutkimuskysymyksiä. On myös oltava tarkkana, ettei kysy lähdeaineistolta sille sopimattomia tai jopa vääriä kysymyksiä. Myös tutkimuskysymyksiä voi tämän vuoropuhelun vuoksi joutua tarkentamaan tutkimusprosessin edetessä. Parhaimmillaan lähteiden ja tutkimuskysymysten välillä käydään koko tutkimusprosessin kestävä vuoropuhelua. Näin tutkittavasta ilmiöstä voi saada aikaiseksi mahdollisimman monipuolisen tulkinnan. Lähde puhuu vain, kun siltä kysytään, ja hyvän historian tutkijan tuntee päättelyn luovuudesta ja uskottavuudesta. Kuten Juha Sihvola toteaa, historian tutkijan tehtävä ei rajoitu lähteiden kuvaukseen vaan ”niiden synnyn takana olevien tarkoitusten, tekojen ja tapahtumien” tulkintaan ja selittämiseen, joka on historian tutkimuksen keskiössä.

Tässä lähdeosion johdanto-osassa olemme käsitelleet historiallisen tutkimuksen lähdemateriaalien kysymystä hyvin yleisellä tasolla, monta tärkeää kysymystä on jäänyt käsittelemättä kokonaan, kuten lähdemateriaaliin liittyvät eettiset kysymykset. Muissa tämän kokonaisuuden teksteihin liittyvissä kirjoituksissa tarkastellaan tähän liittyviä kysymyksiä yksityiskohtaisemmin. Toivottavasti saamme tähän kokonaisuuteen liitettyä jossakin vaiheessa vielä arkistotyötä käsittelevän tekstin, koska ainakin niille, jotka tulevat muiden tieteiden kuin historian piiristä, tämä osa on varmasti kaikkein vähimmälle jäänyt osa-alue opinnoissa. Olisi todella mielenkiintoista lukea ja saada erilaisia vinkkejä arkistotyöskentelystä, oli kyse sitten erilaisista arkisto- ja diaariluetteloista tai siitä, mitä tarkoitetaan akti-käsitteellä tässä yhteydessä. Entä mistä tietää mistä mitään lähdekokonaisuutta kannattaa lähteä hakemaan? Onneksi on olemassa erilaista opaskirjallisuutta, myös netistä löytyy tähän hyvää opastusta, esimerkiksi Kansallisarkiston kotisivuilla (<http://www.narc.fi>) kannattaa käydä tutustumassa.

Käytetty kirjallisuus:

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1996. Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: Matka suomalaisen historian kirjoitukseen. Suomen Historiallinen Seura Käsikirjoja 17:1. Helsinki.

- Cohen, Sol 1996. Postmodernism, The New Cultural History, Film: Resisting Images of Education. PH XXXII 2,??
- Haapala, Pertti. 1989. Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomen Historiallisen seuran käsikirjoja 12. Helsinki.
- Hobsbawm, E.J. 1988. History From Below – Some Reflection. Teoksessa Frederick Krantz (ed.) 1988. History from Bellow. Studies in Popular Protest and Popular ideology, 13–27.
- Hyrkkänen, Markku 1997. Historiallinen mielikuvitus. Teoksessa Marjatta Hietala, Jarmo Oikarinen & Hannele Virtala (toim.) Arvot, analyysi, tulkintaa. Suomen Historiallisen seuran ??, 59–66.
- Kaartinen, Marjo 2005. Tutkimus prosessina. Teoksessa Marjo Kaartinen ja Anu Korhonen (toim.) Historian kirjoittamisesta. Turku: Kirja-Aurora.
- Korhonen, Anu. 2005. Lingvistikisestä käänteestä postmoderniin eli muuttuiko historia? Teoksessa Marjo Kaartinen ja Anu Korhonen (toim.) Historian kirjoittamisesta. Turku: Kirja-Aurora.
- Kuparinen, Eero (toim.) 1997. Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin. Turun yliopiston historian laitoksen Julkaisuja n:o 43.
- Kalela, Jorma 2002. Historiantutkimus ja historia. 2. painos. Gaudeamus. Helsinki.
- Kajava, Mika 2005. Lähdeaineistot ja antiikin tutkimus. Teoksessa Anneli Meruman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuikka, Martti 2001 Kasvatuksen historian tutkimus. Helsinki: Otava.
- Kirkinen, Heikki 1991. Eri kulttuurien historiankäsitteet. Teoksessa Tapio Hämynen & Antti Laine (toim.) Maaseutuväkeä, hengen ja ruumiin kulttuuria. Kokoelma artikkeleita Antero Heikkisen tutkimusaloilta. Joensuun historian tutkimuksia N.o 8.
- Lahtinen, Anu 2007. Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620. Suomen Kirjallisuuden Seuran Bibliotheca Historica 108. Helsinki.
- Laine, Antti 1989. Lähteiden käytön etiikasta historiantutkimuksessa. Historiallinen Aikakauskirja (1), 48–51.
- Lappalainen, Jussi T. 2002. Haluatko historiankirjoittajaksi? Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 895.
- Renvall, Pertti. 1965. Nykyajan historiantutkimus. Porvoo: WSOY.
- Rousmaniere, Kate 2001. Fresh Thinking: Recent Work in the History of Education. Reponse to Jurgen Herbst's State of the Art Article. Paedagogica Historica 37 (3), 649–652.
- Rousemaniere, Kate 2001. Questioning the visual in the history of education. History of Education 30 (2), 109–116.
- Setälä, Päivi 1993. Antiikin nainen, Helsinki: Otava.
- Setälä, Päivi 2000. Renessanssin nainen. Helsinki: Otava.
- Setälä, Päivi, Suvanto, Pekka & Viikari, Matti (toim.) 1983. Historian kirjoituksen historia. Helsinki: Gaudeamus.

Lisäkirjallisuutta

- Parland-von Essen, Jessica 2003. Kvinnor, brev och kunskap. Om 1700-talets brevkultur. Historisk Tidskrift för Finland ?? (2), 154 – 162.
- Kuparinen, Eero. 1997. Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin. Turun yliopiston yleisen historian laitoksen Julkaisuja N.0 43.
- Kärki Kimi 2003. Valon ja äänen kehässä. Audiovisuaalisen aineiston tulkintakysymyksiä. Sakari Ollitervo, Jussi Parikkai & Timo Väntsi (toim.) Kohtaamisia ajassa: Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria. Turun yliopiston kulttuurihistorian laitoksen Cultural History – Kulttuurihistoria 3, 206–231.
- Historisk Tidskrift -aikakauskirjan vuoden 2005 2. numero.